

Formatief toetsen in de lerarenopleiding

Een reeks hoor- en werkcolleges waarin leren en evalueren centraal staan

■ Gerdineke van Silfhout

Gerdineke van Silfhout is leerplanontwikkelaar bij SLO, expertisecentrum leerplanontwikkeling. Zij is projectleider van de projecten rondom formatieve en summatieve toetsing in primair en voortgezet onderwijs. E-mail: g.vansilfhout@slo.nl

Hoe kunnen we aankomende leraren in primair, voortgezet en vervolgonderwijs kennis meegeven over formatief toetsen en hen hiermee tijdens de lerarenopleiding en in hun stages ervaringen laten opdoen? Een veelgehoorde vraag in de lerarenopleidingen. Lerarenopleiders van verschillende hogescholen en universiteiten ontwikkelden met SLO, expertisecentrum leerplanontwikkeling, een hoor- en werkcollegereeks over formatief toetsen.

Formatief toetsen

Zowel in het primair, voortgezet, beroeps als hoger onderwijs zien we dat er steeds meer aandacht is voor de vraag hoe toetsing ingezet kan worden als middel om de leeractiviteiten van leerlingen in kaart te brengen, te interpreteren en te gebruiken om weloverwogen beslissingen te maken voor het verdere leerproces. Daarbij vatten we toetsen breed op, namelijk alle formele en informele activiteiten die studenten en docent ondernemen om groei en ontwikkeling zichtbaar te maken. Formatief toetsen is een cyclisch proces, waarin verschillende fasen worden onderscheiden. Gulikers en Baartman (2017) onderscheiden vijf fasen binnen de cyclus van formatief toetsen:

- fase 1: verwachtingen verhelderen;
- fase 2: leerlingreacties ontlokken en verzamelen;
- fase 3: reacties analyseren en interpreteren;
- fase 4: communiceren met leerlingen over resultaten;
- fase 5: vervolgacties ondernemen; onderwijs en leren aanpassen.

Formatief toetsen in de lerarenopleidingen

Formatieve evaluatie verdient een prominente(re) plaats in de lerarenopleiding. Dat was de reden waarom in eerste instantie een groep van vijftien lerarenopleiders van onder andere de Hogeschool van Amsterdam, Arnhem Nijmegen en Utrecht, Hogeschool Windesheim Zwolle, de Universiteit Twente en Wageningen Universiteit bij elkaar kwam. SLO zette in 2016 een netwerk op van lerarenopleiders dat zich inzet voor het ontsluiten van kennis en praktijkvoorbeelden van formatief toetsen, inmiddels in samenwerking met het Platform Leren van Toetsen.

De belangrijkste reden waarom zoveel lerarenopleiders deelnemen is niet alleen om toekomstige docenten kennis mee te geven van formatief toetsen. Veel lerarenopleiders willen hun opleiding (meer) vormgeven vanuit de formatieve leercyclus, waardoor studenten 'ervaren' wat formatief toetsen is, vanuit welk doel dat gedaan wordt en welke effecten dat heeft op opbrengsten, motivatie en eigenaar-

schap van studenten. Unaniem zijn de lerarenopleiders het erover eens dat daar nog een wereld te winnen is.

Hoor- en werkcollegereeks

Een van de eerste, concrete opbrengsten van het netwerk lerarenopleiders is een hoor- en werkcollegereeks waarin studenten kennismaken met de basisstof rondom formatief lesgeven. De stof valt uiteen in twee delen: een theoretisch deel rondom recente onderzoeksliteratuur en een praktisch deel met verwerkingsopdrachten en voorbeelden, bedoeld om continu te reflecteren op eigen kennis en vaardigheden met betrekking tot formatief evalueren.

Het uitgangspunt is een hoor- en werkcollegereeks die helemaal opgezet is vanuit het cyclische proces van formatief toetsen. Daardoor wordt de formatieve denk- en handelwijze zichtbaar en kunnen studenten de aanpak ervaren, benoemen en erop reflecteren. Kim Schildkamp, onderzoeker en lerarenopleider aan de Universiteit Twente, benadrukt de meerwaarde daarvan ook voor de docent zelf die door de interactie met (aankomende) docenten zelf continu formatief toetst. 'Continu verkrijg ik informatie over het leerproces van studenten én de kwaliteit van mijn colleges. Ik leer hiervan en probeer mijn colleges op basis hiervan weer te verbeteren. Op deze wijze probeer ik ook een rolmodel te zijn voor mijn studenten.'

Formatieve activiteiten centraal

De basisstof, inclusief de uitwerking beslaat twee delen, totaal zo'n zes uur collegestof. Afhankelijk van waar je als lerarenopleider of lerarenopleiding de nadruk op wilt leggen kan de stof ingekort of uitgebreid worden. Wil je alle stof behandelen, inclusief de bijbehorende verwerkingsopdrachten dan zijn daar ongeveer vier of vijf colleges van drie uur voor nodig. Kim Schildkamp en Liesbeth Baartman, lerarenopleider aan de Hogeschool Utrecht, vinden het mooie aan deze hoor- en werkcollegereeks waaraan zij beiden meewerkten de combinatie

Veel lerarenopleiders willen hun opleiding (meer) vormgeven vanuit de formatieve leercyclus, waardoor studenten 'ervaren' wat formatief toetsen is

van activiteiten die zijn gericht op het leren en ontwikkelen van leerlingen, van de (aanstaande) docenten en van de lerarenopleider.

Liesbeth Baartman is blij met het onderdeel waarin studenten worden uitgedaagd om twee modellen te vergelijken: de vijf strategieën van William (2011) en de vijf fasen van de formatieve toetscyclus van Gulikers en Baartman (2017). Deze twee modellen hebben een net wat andere benadering. De werkvorm hierbij is dat studenten deze modellen vergelijken en zelf ontdekken wat overeenkomsten en verschillen zijn en van daaruit voor zichzelf bepalen wat zij als de kern van formatief toetsen zien. Tegelijkertijd wordt de praktijk niet vergeten, want de modellen worden geconcretiseerd met allerlei voorbeelden van ac-

tiviteiten die de studenten en de lerarenopleiders direct kunnen inzetten in de klas.

Kritische reflectie op eigen en elkaars handelen

Judith Gulikers, onderzoeker en lerarenopleider aan de Wageningen Universiteit, ziet in de huidige lespraktijk veel leraren formatief toetsen te veel instrumenteel benaderen. 'De vraag om instrumenten is groot. Het gebruik van rubrics in de lessen staat voor een deel van de leraren gelijk aan formatief toetsen. Van die misconcepties moeten we af.' Daarom is een belangrijk component van de hoor- en werkcollegereeks het kritisch leren nadenken over en reflecteren op formatief toetsen. Kim Schildkamp vindt de door de Universiteit Twente ontwikkelde vragenlijst daarvan een goed voorbeeld. Studenten vullen

de vragenlijst in met als doel om inzicht te krijgen in welke mate zij bezig zijn met formatief toetsen in de dagelijkse lespraktijk. Het gaat daarbij om reflectie op het gebruiken van leerlingreacties en -informatie voor instructie, het delen van leerdoelen en succescriteria, het effectief vragen stellen en klassikale discussies voeren, het geven van feedback door docent, leerlingen zelf en medeleerlingen en de kennis, vaardigheden en attitude ten aanzien van formatief toetsen bij de docent zelf. 'De vragenlijst is voor studenten een eyeopener. Studenten realiseren zich vaak dan pas wat formatief toetsen inhoudt, wat ze al wel doen en nog niet en wat ze allemaal kunnen leren op dat gebied.'

Een ander voorbeeld is dat er volgens Judith Gulikers bewust voor is gekozen om geen goede praktijken te beschrijven. In plaats daarvan leggen studenten de voorbeelden naast de behandelde theorie. Een concrete opdracht is bijvoorbeeld dat ze uit de twee praktische boeken over formatief toetsen, *Toetsrevolutie* (voor voortgezet onderwijs, 2016; voor hoger onderwijs, 2018) enkele inspirerende voorbeelden selecteren en deze kritisch naast de theorie houden. Judith Gulikers onderstreept het belang van reflectie op kwaliteit en passendheid bij eigen lespraktijk. 'Studenten denken na over vragen, zoals 'Wat vind je er goed aan en wat niet?', 'Komen de fases van de formatieve toetscyclus zichtbaar voor studenten terug?' en 'Welk voorbeeld past in jouw eigen context?'. Of een voorbeeld goed is, hangt namelijk sterk af van de context waarin deze wordt ingezet en de doelen die een docent voor ogen heeft.'

Concretiseren en conceptualiseren

Volgens Liesbeth Baartman is het belangrijk dat verschillende leerprocessen worden aangeboden in het hoger beroepsonderwijs en dus ook in de lerarenopleiding. Enerzijds gaat het om concretiseren en anderzijds om conceptualiseren. Concretiseren betekent dat studenten theoretische concepten en modellen toepassen in de praktijk en begrijpen hoe die concepten in elke praktijk een andere invulling kunnen krijgen. Conceptualiseren gaat de andere kant

Het uitgangspunt is een hoor- en werkcollegereeks die helemaal opgezet is vanuit het cyclische proces van formatief toetsen

op: studenten reflecteren op hun werkpraktijk en proberen hierin theoretische concepten en theorieën te herkennen en te koppelen aan andere concepten en theorieën. Het onderzoek van Heusdens, Baartman en De Bruijn (2018) laat zien hoe beide leerprocessen nodig zijn om integratie te bereiken tussen theorie en praktijk. In dit geval dus ten aanzien van formatief toetsen en wat ik als docent doe in de lespraktijk.

Tot slot is het belangrijk om ook de hoor- en werkcollegereeks te evalueren en bij te stellen. We hopen dat naast de collega's die hebben meegewerkt, ook andere lerarenopleiders besluiten om formatief toetsen als onderdeel van het curriculum op te nemen. En misschien nog wel belangrijker, het formatief handelen zichtbaar te maken voor studenten. Het is namelijk interessant om na te gaan hoe de toetsing van een module over formatief toetsen is vormgegeven. Preach what you teach is nog helemaal niet zo eenvoudig. Om die reden zijn we niet alleen bezig met het ontwikkelen van hoor- en werkcolleges maar ook met het ontsluiten van goede praktijken uit de lerarenopleidingen, onder andere op een studiemiddag voor lerarenopleiders op 23 januari 2019 (zie kader 2). ■

Literatuurlijst

- Gulikers, J. T. M., & Baartman, L. (2017). Doelgericht professionaliseren. Formatief toetsen met effect! Wat DOET de docent in de klas? NRO-PRO.
- Heusdens, W., Baartman, L.K.J., & De Bruijn, E. (2018). Knowing your onions. A characterisation and illustration of students' learning process of contextualising vocational knowledge. *Scandinavian Journal of Educational Research*. DOI: 10.1080/00313831.2018.1452291
- Sluijsmans, D. & Kneyber, R. (2016). Toetsrevolutie. Naar een feedbackcultuur in het voortgezet onderwijs. Culemborg: Uitgeverij Phronese.
- Sluijsmans, D. & Segers, M. (2018). Toetsrevolutie. Naar een feedbackcultuur in het hoger onderwijs. Culemborg: Uitgeverij

Phronese.

- William, D. (2011). What is assessment for learning? *Studies in educational evaluation*, 37(1), 3-14.

De hoor-/werkcolleges zijn primair ontwikkeld voor lerarenopleiders die studenten lesgeven op eerste- en tweedegraads lerarenopleidingen, zowel generiek (bijvoorbeeld onderwijskunde) als vakspecifiek. De colleges zijn ook geschikt voor pabo- en mbo-opleiders, hoewel de terminologie (docent, leraar, leerkracht) en de voorbeelden dan wel in het licht van die onderwijssector bekeken moet worden. U kunt de colleges in PowerPoint hier downloaden: <http://curriculumvandetoekomst.slo.nl/projecten/fe-in-de-lerarenopleiding>.

Studiemiddag Formatief toetsen in de lerarenopleiding

Op woensdagmiddag 23 januari 2019 organiseren SLO en de lerarenopleiders de studiemiddag Formatief toetsen in de lerarenopleiding: Teach what you preach & preach what you teach. Deelnemers delen kennis, leren de eigen lespraktijk formatief vorm te geven, inspireren elkaar en doen ervaringen op met de praktijken van formatief toetsen.

Voor wie?

De middag is bedoeld voor lerarenopleiders van de pabo, eerstegraads en tweedegraads opleidingen (vakspecifiek en onderwijskundig), adviseurs, onderwijskundigen en kwaliteitsmedewerkers betrokken bij de lerarenopleiding.

Meer informatie en activiteiten vindt u op:

<https://events.slo.nl/nl/event/2019-01-23-formatief-evalueren-in-de-lerarenopleiding>

Fontys

PRO

FONTYS PRO EDUCATIE

Word dé professional op het gebied van toetsen en beoordelen met de masteropleiding Toetsdeskundige.

- Theorie meteen toepasbaar in de praktijk
- Een keer per drie weken contactmoment op het instituut
- Voor werkenden in de publieke én private sector

MASTER TOETSDESKUNDIGE OPEN AVOND (TILBURG) 28 NOVEMBER 18.00-21.00 UUR

Deze opleiding is ontwikkeld en wordt uitgevoerd door Fontys Lerarenopleiding Tilburg, in samenwerking met Cito/UTwente-BMS.

Voor vragen, neem contact met ons op: info-mtd@fontys.nl

FONTYS.NL/EDUCATIE (masteropleidingen)
#DENKGROTER